

Tamás Gáspár Miklós: Napkelet és napnyugat

2014 február 17. Flag

Szöveg méret

Mentés

-
-
-

- [0](#)

nincs értékelve

Még

Mérték

Sokan – köztük olyan jelentős emberek, mint John Lukacs, a történetíró – biztatnak bennünket, hogy tartsunk ki a Nyugat mellett, ne hagyjuk, hogy kísértésbe vigyen bennünket a naptalan Kelet, a zsarnoki, a vad.

A fölszólítást persze elsősorban a Magyarországon kormányzó jobboldalhoz intézik, amely rossz viszonyban van az Európai Unióval és az Egyesült Államokkal, amely – a veszélyes nukleáris paktumon is túl – egyre közelebb sodródik az orosz államot vezető Putyinhoz. (Az ideológiai azonosulás eddig főként csak a kormánypárti publicisztika egy részének a sajátja; igaz, a jobboldalon erről – és semmiről – nincs belső vita.) Azt mondják nekünk, hogy Magyarország a nyugati civilizáció része, ezért a magyar állam és a magyar nép önmagát lényegét semmisítené meg, ha Kelet felé fordulna, és ha „keleti” rendet vezetne be.

Mások meg azt mondják nekünk, hogy a Nyugat önzése és értetlensége nehézségeink egyik fő oka, és talán új szövetségeket kellene keresnünk. A Nyugat/Kelet dilemmájának nagy múltörténeti múltja van – mindenekelőtt az orosz és a német kultúrában –, és természetesen metaforák harcáról van szó. A metaforák harca ez esetben is politikai. A „Nyugat” és a „Kelet” bármit jelenthet, de a tizenkilencedik és huszadik század világnézeti küzdelmeiben ezeknek a képletes szubjektumoknak volt tartalmuk.

Ady életműve (együtt kell olvasni verseit és politikai prózáját) talán az egyetlen a világirodalomban, amelyben „Kelet” és „Nyugat” kontrasztja ennyire középponti szerepet játszik – és mivel a magyar modernség kevés számú alapítója közül éppen Ady Endre volt az egyik, ezt a „sorsképletet” nagyrészt tőle örököltük, noha a gondolat persze nem magyar. A „Nyugat” metaforája – bár sokjelentésű, rétegzett és változékony – alapjában véve a nagy francia forradalom után (részben hatására, részben ellenében) kialakult polgári rendet jelentette. (A karoling reneszánszig visszanyúló, rivális konzervatív értelmezési kísérletnek csekély volt a befolyása.)

Kapitalizmust, gyarmati hódítást (a színes népek alávetését, a Kelet meghódoltatását), a jogérvességét a vallással és a (kaotikus) közvetlen politikai részvétellel – azaz az eredeti értelemben vett demokráciával – szemben, gondolatszabadságot, az erkölcsi kérdések számvetését a magánéletbe, a világnézet tekintetében a világi közvélemény uralmát, a tudomány és az elitkultúra nemzetköziségét, az értelmiség befolyását, a társadalmi konfliktusok részét.

„Keletről” nézve, mondjuk a tizenkilencedik és huszadik század fordulóján, föltűnő volt annak az ellenkultúrának – a szocializmusnak és eszméinek – az ereje, amely egyrészt radikalizálva fönntartotta a francia forradalom hagyományát, másrészt szembefordult vele (az antiimperializmus és a feminizmus – minden emberfaj és mindkét nem egyenlőségének politikává változtatása, amit a reformpedagógia megjelenése a nem politikai szubjektum

gyerekek jogai elismerésének a követelésével egyetemessé tett – már az alapokat feszegette). (Oswald Spengler idevágó, nagy hatású írásai magyarul: Válságok árnyékában, ford. Csejtei Dezső, Juhász Anikó, Bp.: Noran, 2013. Spengler Marx „angol irányultságú fogalomvilágáról” beszél.)

A „Kelet” – amelyet a cári udvarhoz és az orosz görögkeleti egyház Szent Szinódusához közel álló konzervatív írók, publicisták és politikusok jelenítettek meg a legkoherensebb módon – mindezzel szemben kifejezte a félelmet a „Nyugat” anarchiába süllyedése miatt, s a „szabadság, egyenlőség, testvériség” háromságával a „hit, népiség, önkényuralom” hármasságát állította szembe: tekintély, hagyomány; a kiskorú, fegyelmezetlen, m?veletlen közengedelmesség, önföláldozó katonai erények. „Magánélet” helyett bensőség és „lélek”. A szenvedés t?rése és dics?ítése. A vélekedések sokféleségének, a hangoskodó vitáknak, a szüntelen és gyökértelen újításoknak a lenézése. Historizmus helyett a „történelmi érzék”, eszmék és érvek helyett nemesség és nagyság. Az állam nem eszköz, hanem cél.

1917 és 1989 között a „Keletnek” ez a képe némileg elhalványult, hiszen Oroszország (majd Kína) a radikális modernizáció rivális modelljét hirdette meg és hozta létre, nyugati eszme (a szocializmus) adaptálásával. Erre ugyan a liberális történelmi kritika rávetítette a cári önkényuralom körvonalait, de sikertelenül: a szovjet rendszer újdonsága túlságosan masszív volt. Szolzsenyicin éppen mint nyugati jelleg? formációt vetette el és meg. A volt Szovjetunió helyén kialakult, egyszerre zsarnoki, z?rzavaros és instabil államok helyzete restaurálta a „Keletet” mint toposzt: a liberális-demokratikus modernség ellenmetaforáját. Nálunk ennek a toposznak a megalapozását a néhai Sz?cs Jen? végezte el a „történelmi régiókról” szóló magas színvonalú – szerintem téves, elhibázott – tanulmányával, amelynek eredményeit (mint minden sikeres elméletet) vulgarizáltak és eltorzítottak a hívek és követ?k.

A „Nyugat” radikális modernizmusát mi sem szemléltette jobban, mint a szocializmus zseniális ellenfelének, Nietzsche-nek a keresztyénellenessége. Nietzsche, bár maga nem volt konzervatív, úgy alapozta meg a kés?bbi német ellentámadást a „Nyugat” ellen, hogy elvetette a restaurációt és a tradicionalizmust. A restauráció – a Szent Szövetség, a romantikus reakció – végzetesen kapcsolódott a keresztyén vallás és a középkori eredet? monarchia képzeteihez. Nietzsche volt az els?, aki meglátta, hogy 1. a keresztyénség?l nem lehet kiiktatni a teremtmények egyenl?ségének és az államellenességnek a gondolatát, ezért a keresztyénség – nem az egyház – potenciálisan mindig fölforgató (szubverzív), továbbá azt, hogy 2. a szocializmus nem „napóleoni” értelemben utóda a francia forradalomnak, nem egyszer?en „szélesítené” a jogokat a polgári társadalomban és meger?sítené az államot, hanem megsemmisítené az eliteket, és az alacsonyrend? típust (a proletárt) állítaná a társadalom élére. Azt is érezte, hogy 3. a szocializmus (és mindenfajta modern egalitarizmus) nem annyira a francia forradalom, mint amennyire a keresztyénség örököse (ennyiben „anarchista” és „nihilista” és a sztoikusok módján „kozopolita”, vagyis állam- és politikaellenes), meg azt is, hogy 4. nem lehet úgy helyreállítani a „kiválók” uralmát a „hitványak” fölött, hogy a régi – világi és egyházi – arisztokrácia és a konzervatív nagypolgárság elavult uralmát er?sítik meg, hanem új, „metafizikai” kasztokat kell fölláttani.

Jellemz?, hogy a Nietzsche-i forradalmi antidemokratizmus és konzervatív polgárellenesség legkövetkezetesebb és legnagyobb képvisel?i (Heidegger, Carl Schmitt, Ernst Jünger) immáron a nemzetiszocializmus ihlet?i és „útitársai” voltak, eloldódtak a szentszövetségi ellenforradalmiság passéiste („múltista”) beállítottságától. Nietzsche, bár nem ismerte jól Dosztojevszkij könyveit, élesen látta – s ebben nagyon igaza volt –, hogy (talán Stendhal mellett) Dosztojevszkij volt a modernség második fázisának (1812-t?l 1917-ig) legjobb analitikusa, bár a kelleténél közelebb állt a keresztyénséghez.

Dosztojevszkij megmutatta, hogy mind a piaci kapitalizmus („a burzsoá rendszer”), mind a szocializmus „a lélek” ellenfele, mert „materialista”, az e világi törekvések diadalának megszállottja (eszménye a „kényelem”, a „könny? élet”), s evvel ellensége mindannak, ami halhatatlan, s ami „szellemi”. Hiába a pluralizmus mintájára fölfogott szabadság, hiába a megföllebbezhetetlen „szabad döntés” a magánéletben: a bensőség, „a lélek” elpusztul. Nem lehetséges olyan hedonizmus és utilitarizmus, amely nem nihilista, nem értékrelativista, amely nem helyezi a vágyakat és a szenvedélyeket („a boldogságot”) az értelem fölé. Ugyanakkor Dosztojevszkijnek se voltak illúziói: tudta, hogy a hagyományos monarchia és államegyház halott.

Akárhogy is, a fölvilágosodás, a francia forradalom, az iparosítás, az urbanizáció, a világkereskedelem, a liberalizmus, a demokrata egalitarizmus, a szocializmus ellenfelei is modernnek voltak és modernisták a tizenkilencedik század második felét?l kezdve. Nagyjából 1968-ig az, ami ma (de csak ma és itt, történetileg nem és másutt sem) „baloldalnak” számít (liberalizmus és szocializmus), egyben „nyugatinak” tetszett. Ekként – mint „nyugati” befolyás termékét – ellenezte a kelet- és közép-európai jobboldal és széls?jobboldal. Csak a hidegháború kezdete (1945/48) óta – amikor kifejl?dött Amerikában a totalitarizmus elmélete, amely közel hozta

egymáshoz a szocializmus szovjet változatát és a nácizmust/fasizmust – fordult meg a dolog, és vált ismét a „Kelet” mindennek a metaforájává, ami szemben áll a piaci kapitalizmussal, a polgári renddel, a liberális demokráciával.

Itt az olyan empiriákat hiába hozzák föl, mint hogy Japán, Kína, India aligha ellensége ma a kapitalizmusnak, míg a nyugati féltekén (Latin-Amerikában) számos antiliberalis és antidemokratikus politikai szisztéma áll fenn, de itt metaforákról van szó, nem a valóság összevissza részleteiről. Ez nem is baj, hiszen senki nem állítja, hogy itt empirikus leírásokat vitatnak. Ámde ezekkel a metaforákkal van tartalmi probléma – ezt le kell írnom, mivel rátekerem arra, hogy miért helytelen ez a metaforahasználat nézetem szerint. A „keleti opció” leírásakor a liberális elemzők és szemleírók – különösen, de nem kizárólag Magyarországon – az etatizmust említik mint leküzdendő ellenfelet. Ez egyszerűen nem helytálló. Az államnak nem az egyetlen funkciója a gazdasági beavatkozás, bár az állam Nyugaton is erőteljesen szabályozza a gazdaságot, igaz, többnyire piaci szellemben, bár a monetáris, valutáris és kamatszabályozás szigorán megrökönyödtek volna a free trade egykori hívei.

A jelenkori nyugati állam minden eddigénél részletesebb jogi szabályozással irányítja a magánemberek életét, akiknek a hétköznapi intézményekben telnek – a példátlanul földuzzadt oktatástól, egészségügytől az adóigazgatásig, a szociális igazgatásig és közlekedésrendészetig számtalan hatóság és felsőbb, terjedelmes bürokrácia vezeti az állampolgárok lépéseit; 1914 előtt a határok átjárhatóbbak voltak, mint ma. De még mindezen túl is az állam hagyományos elnyomó funkcióit teljesíti? szervezetek – hadsereg, rendőrség, titkosszolgálatok – szerepe nem csökken. A népeesség nyilvántartása és ellenőrzése teljesen mondható. Igaz, hogy a nyugati államok polgárai mindmáig ismeretlen terjedelmű közszabadságokat élveznek odahaza, de ezeknek az államoknak a kényszerfunkciói a harmadik világban, általában a periférián és a félperiférián nem szökülnek, hanem bővülnek.

A katonai beavatkozás – különösen a színes népekkel szemben – épp olyan mindennapi gyakorlat, mint hatezer évvel ezelőtt, és ezt persze az erős (a nyugati) államok gyakorolják. Arról nem is szólva, hogy a liberális mintaállamban (USA) 2012-ben 2,26 millió ember ült börtönben, 4,8 millió embernek volt föltételes vagy fölfüggesztett a börtönbüntetése: a fölnőtt lakosság 2,9 százalékát ellenőrizte tehát a büntetésvégrehajtás. A piaci rendszer nem áll ellentétben az erős állammal. Nevetséges azt állítani, hogy az orosz állam „erősebb”, mint az amerikai állam, amit nem cáfol, hogy Oroszországban az állampolgári szuverenitás (szabadságjogok, beleszólás, kezdeményezés, tiltakozás, életmódváltás) botrányosan korlátozott.

Az állampolgári szabadság nem áll egyenes arányban az állam erejével vagy gyöngeségével, ezek az összefüggések nem számszerűsíthetők, akkor se, ha persze intuitíve tudjuk, hogy az oroszok kevésbé szabadok, mint az amerikaiak vagy akár mi magunk, akik szintén nem élünk teljes értékű liberális demokráciában – hogy az egyenlőségért, a társadalomnak az állammal szembeni önállóságáról és az államhatalom korlátozásáról ne is beszéljünk. Ezen fölül: nem jogszabályok írják elő, hanem a társadalom általános állapota diktálja, hogy a polgári társadalom inherens igazságtalanságai (vagy a kizsákmányolás) miatt történelmileg kifomálódott ellenállási cselekvésváltozatok mindegyike olyan gyöngye a parlamentáris, jogállami rendszerekben, mint korábban csak a diktatúrákban. Tény, hogy a pluralizmus egyetlen hatékony garanciája (a hatalom nélküliek ellenhatalma és ellenkultúrája) alig áll fenn; a perverz újraelosztást (transzferek a szegényektől a gazdagoknak, egyéneknek a korporációknak és állami intézményeknek) minden komolyabb tiltakozás nélkül bevezette a neokonzervatív ellenforradalom, amely most nem a társadalmi ellenállás miatt van válságban.

De a Nyugat/Kelet metaforika nem elsősorban emiatt célszerűtlen. Hanem azért, mert gondolatok helyett kultúrákat ütköztet. Ez nemcsak azért elnyertelen, mert a kultúrák elmosódottabbak, bonyolultabbak, mint az intellektuálisan könnyebben kezelhető, elvont eszmerendszerek – amelyeknek az előbbieket az esetlen, nehézkes metaforái – , hanem azért is, mert kultúrákhoz emberek tartoznak, és ha kultúrák ellen érvelünk, akkor elkerülhetetlen, hogy a kultúrák részvevőinek az emberi rangját le ne szállítsuk. Ez pedig elkerülhetetlenül etnicizmushoz vezet. Nekem roppantul ellenszenves a liberális publicisztikának az a panelja, amely szerint a magyaroknak, oroszoknak stb. nincsenek demokratikus ösztöneik. Ezért viselik állítólag oly szívesen az Orbán- és a Putyin-rezsim jármát. Evvel a szabadelvű közírók megtakarítják maguknak azt az érvet, amellyel bizonyíthatnák, miért volna jobb, ha a magyaroknak, oroszoknak stb. lennének ilyenféle beidegződéseik, szokásaik, rutinjaik.

Továbbá azt is, hogy az ellenállás hiánya hogyan és miért következik olyan intézményes megoldásokból (mindenekelt a mai médiatársadalomban kulcsfontosságú információszabadság szétzúzásából), amelyek alkalmasak az állampolgárok megtévesztésére, félrevezetésére, képzeletbeli ellenfelek elleni mozgósításukra. Putyinnal nem az a gond, hogy orosz – az általa elnyomottak is oroszok, illetve Oroszország nemzetiségei – , hanem a rendszerének szabadságellenes, antidemokratikus, diszkriminatív, sovén, homofób jellege. A „Kelet” metaforája egy kalap alá veszi az elnyomókat és az elnyomottakat. Ez megengedhetetlen. A szabadság és az

emancipáció eszméje földrajzilag nem korlátozott. Az eszme – minden eszme, a rosszak is – egyetemes.

Az etnicizmus is egyetemes, épp ennél fogva önellentmondás: hogyan lehetne mindenfajta etnikai elnyomást, minden sovinizmust helyeselni? Hiszen így a diszkrimináltaknak be kellene látniuk az őket rabigába hajtó megszállók és hóhérok relatív igazságát. Mert ha egy etnicizmus igaz és helyes, akkor mindegyik igaz és helyes. Ha az egyik elnyomás helyénvaló, akkor a másoknak is helyénvalónak kell lennie. Ha a homofóbia igazságérvénye egyetemes (és ha eszme, akkor vagy igaz, vagy nem), akkor ezt a melegeknek is be kellene látniuk, ami erkölcsstelen volna. De ha „Kelettel” és „Nyugattal” érvelünk, akkor azt is mondhatjuk, hogy NÁLUNK a homofóbia – kulturális hagyományaink folytán – elnézhető, megérthető. Talán nem egészen helyes, de „mi ilyenek vagyunk”. Pedig a rasszizmus és a homofóbia vagy mindenütt helyes, vagy sehol. Szerintem sehol. Az atomerőművek építése sem helyes. Sehol. Mert mindenütt lehet Csernobil. A kultúraföldrajzi metaforika használhatatlan és káros. Nem nyugatinak kell lennünk, hanem szabadnak.

Infó: A cikk eredeti változata a 2014.02.01-i Népszabadságban olvasható.

www.nol.hu

Tisztelt olvasók! Legyenek olyan kedvesek és támogassák "lájkkukkal" a **Flag Polgári Magazin** facebook oldalát, a következő címen: <https://www.facebook.com/flagmagazin>
- Minden "lájk számít, segíti a magazin működését!

Köszönettel és barátsággal!

www.flagmagazin.hu

Ajánló